

Anmärkningar vid svenska garfämnen, med philosophiska facultetens bifall un...

Retzius, Anders Jahan,

1700-1829: 72 K Br.

National Library
of Sweden

Anmärkingar
vid
Svenska Garfåmnen,

Med

Philosophiska Facultetens bifall

under inseende af

M. ANDERS J. RETZIUS

Histor. Natur. Oeconom. och Chem. Professor. Physiog. Sålsk. Secr.
Ledamot af K. Sv. Vet. Acad. K. Sv. Patriot. Kejl. Ryska Oecon.
K. Danska Vetenskaps och Medicinska Sålsk. Linn. Soc. i Lond. Vet.
Acad. i Padua och Mantua. Acad. Natur. Curiosor. Berlinska och
Danska Natur. Hist. Sålsk. Physiska Sålsk. i Jena oc Göttingen Phy-
sogr. Sålsk. i Götting., Götheborgsk. Vet. och Vitt. Sålsk. Hessen
Homb. Patriot. Svenska Upfostr. Sålskap. samt Correspond af
K. Turinska Vet. Acad. och Leipziger Oecon. Sålsk.,

Till Philosophiska Magister Gradens erhållande,

offentligen förklarad

den 4 Junii 1805

af

CARL E. HÅGER.

Östgöthe.

LUND,

Tryckt uti Berlingska Boktryckeriet.

Teknol.
Läden
(O^o)
1700-1829

Amörknings

1711

Svenska Cartinen

1711

1711

1711

M. ANTONIUS J. RITZ

Handwritten text, likely a list or index, containing names and possibly dates or locations. The text is faint and difficult to read.

1711

1711

1711

1711

GARL E. HÄLLER

1711

1711

S. I.

Det gifves väl Folkslag, som än i dag icke bära kläder, utan, det så kallade tegmen pudoris oberäknat, gå nakna; men dels äro desse så i jämförelse mot dem, som bruka kläder, dels betäcka de sig ätven vissa årstider, så att man utan motsägelse kan antaga, att kläder varit och är ett allmänt behof. Det ämne, som aldräförst varit dertill nyttjat, var onkeligen Djurs Hudar och Skinn; Den älsste Historiske Skribent vi äge, Moses berättar Gen. 2. v. 21. att Gud gjorde Adam och Eva kläder af Skinn; det vill förmodeligen säga: underviste dem huru de af Skinn skulle bereda sig kläder, och tvifvelsutan varade det många tider hvarf, att Skinn och Hudar utgjorde enda ämnet hvarmed menniskorne klädde sig, då upäckten att nyttja Silke, Ull, Lin och Bomull är langt senare. De älsste Chinesiske Historie Skrifvare be-

a rät-

rätta uttryckeligen, att man där klådde sig i Skinn, ända tills en af Kejsar Whang ti's gemåler upfann konsten att tillreda Silke a). Ullens bruk så väl som Linets och Bomullens är ofelbart yngre, ehuru vi med ingen säkerhet vete ifrån hvilka tidehvarf de egenteligen förskrifva sig. Hvad af dem tillreddes var ock kostbart, så att äfven på de ställen, där man ganska väl kände berednings sättet, var det dock endast de förmögna som förmådde bära sådana kläder. Man behöfver blott årindra sig de flere beredningar, som Ull, Bomull, Lin och flere ämnen, hvilka på samma sätt varit nyttjade, måste undergå, och hvilka alla uti den verdens ålder, som man ej orätt kallar dess barna ålder, synas icke så hastigt kunnat upfinnas. Anledningar har man att tro, att kläder af filtad ull tillkommit näst efter Skinnkläder, men att man under samma tid, liksom länge efter, och kanske förut flåtat klädesperfedlar af Strå och Gräsblad. Men alla nyare uppfinningar oaktat har Skinnklädernas bruk bibehållit sig både hos odlade och oodlade folkslag, utom de flere bruk hvartill Skinn och Hudar blifvit använda.

§. II.

I begynnelsen torde det väl hända, att Skinn och Hudar utan någon annan föregående beredning,

a) Hist. Gen. des Voyages T. XXII. p. 191.

— — — — —

3

ning, ån torckning och kanhånda någon gnuggning, trampning o. s. v. varit nyttjade. Men de obehvämligheter här med fölgde, måste snart nog göra Menniskorne omtänkte på sätt, att afhjelpa sådant. Om likväl en sådan omtanke eller slump gifvit anledning till första beredningsfåttet, som troligen icke mycket afvikit ifrån det af de vilda i Lowisiana brukeliga, och af Dumont de Montigny och Southwel b) beskrefne, så väl som de påföljande, kan så mycket mindre med någon slags visshet utrönas, som vi åge inge technologiske Archiver, och Historieskrifvare hafva mera bekymrat sig om att påminna efterverlden om sådant som man önskat aldrig vara håndt, ån att ur mörkret framdraga de för människoslägtet nyttiga och viktiga påfund, som blifvit gjorde. Så småningom hafva flere sått att bereda denna nyttiga vara blifvit upptäckte, och mer och mindre fullbordade, allt efter olika ändamål, icke blott till olika slags beklädning, utan åfven till andra efter hand nödige blefne behof och bruk. Deraf hafva likaledes efter hand flere olika Fabriker, Manufacturer och Handtverk, som alla hafva Hudars och Skinns beredning för ändamål, upkommit såsom *Garfvare*, (Tanneurs, Lohgerber, Rothgerber), *Lädertågare* c) (Corroyeurs, Ledertauer. *Hvitgarfvare* (Me-
gi-

b) Nouvelliste Litteraire Tome IV. p. 151 och 139.

c) Et särskilt handtverk i Frankrike, som tager de barakade hudarne af Garfvare, för att tåga och vidare fullborda dem.

gisseurs, Weisgerber). *Sämskmakare* (Chamoiseurs, Sämschgerber). *Klippingsmakare*, *Pergamentsmakare* (Parcheminier, Pergamentgerber). *Saffiansmakare* (Marroquinier, Saffianmacher). *Korduanmakare* (Cordouaniers, Corduangerber). *Schagrenmakare* (Chagrinier, Chagrinmacher). *Reinsnidare d)* (Hongroyeur). *Körsnär* eller *Bundtmakare* (Pelletier, Fourreur, Kürschner,) med flere, af hvilka likväl icke alla på alla ställen äro åtskilgde, utan ofta skötas tillhopa såsom hos oss Garfvare och Lådertågare, Hvitgarfvare och Sämskmakare o. s. v.

Ehuru ändamålet af alla dessa handteringar är så vida enahanda, att nemligen genom Hudars och Skinns beredning göra dem till hvarjehanda bruk nyttigare och varaktigare, än de utan sådan beredning äro, äro medlen, sätten och grunderne hårtill mycket olika. Vi skulle önskat, att omständigheterna medgifvit oss, att utreda så väl grunderne som deras olikheter vid desse särskilde beredningsfått, men de grånsof som både tid och villkår föreskrifva oss, tillåta det icke. Vi måste åtnöja oss att i korthet anföra några anmärkningar öfver de ämnen som hos oss äro att tillgå, och dels nyttjas dels kunna nyttjas till Hudars och Skinns beredning genom garfning.

§. III.

- a) Som på Ungerska fåttet bereda Hudar till Vagnremmar och dylikt, med Alun, Salt och Falg.

§. III.

När man efter föregången nödig förberedning underkastar Hudar och Skinn en operation, genom hvilken det livaktiga väsendet uti dem, med bibehållande af deras trådaktiga ämne, förenas med Garfstoffet utur växtriket, så att deraf upkommer ett sammansatt, i vatten ej löseligt, mer eller mindre mjukt och böjligt väsende, såges man i egentelig bemärkelse *Garfva*, *Coria perficere*, *Tannare*, *Tanner*, *Gerben*, och produktet kallas *Läder* *Corium*. Efter hudarnes olika egenskaper, olika förberedningsfätt så väl som olika fätt att använda Garfstoffet, får man olika produkter eller *Läderarter*. Hvad hårtill hörer, och huru man efter olika föremål olika förfarer, finner man i korthet ganska väl och redigt utförd af Herr HERBSTÅDT uti dess athandling: *Versuch einer wissenschaftlichen Beurtheilung der Gerbekunst und der Lohgerberey insbesondern*, som är tryckt uti *Annalen der Märkischen Oekonomisch-Gesellsch. zu Pottsdam 3:die B. 3. heft.* Vi kunna derföre gå förbi att vidare tala derom, och nämna mera vårt ämne.

§. IV.

Det har länge varit känt, att uti alla de växter och deras delar, som tjente att garfva med, innehålles ett ämne, som har förmögenhet att ihop-

ihopdraga kött trådarne. och som derföre i senare tider fått namn af Principium adstringens; men det var PROUST förbehållit fullkomligen utreda, att det är tvänne olika ämnen som hafva denna egenskapen, nemligen *Galläpelsyran* och *Garfstoffet*, hvilka i de fläste adstringerande ämnen äro så förenade, att de icke utan mycken svårighet kunna skedas, och hvart för sig framställas. Detta Garfstoff, som före PROUSTS bemödande var endast dunkelt känt e) och som vi kalle Tanneum f), Tannin, Gerbestoff, är det, som egenteligen genom sin förening med Limämnet garfvar. Ju rikare en växt eller någon viss dess del är på detta Garfstoff, som med en lagom stark uplösning af Hornlim lätt utrönes, dess tjenligare är det till Läderberedning. Ehuru detta Garfstoff är till sine egentelige egenskaper uti alla växter sig likt, finner man dock vissa föränderligheter derhos g) hvilka, jämte mer och mindre extractifämne, torde

här-

- e) RFTZII Proleg. in Pharmacol. R. Veget. p. 21. Obs. 2 och 3.
- f) Tannare, Tannum, Tanneria som i medeltiden voro brukbare ord, låra formodeligen antiagen tillkommit af Tyska ordet *Tanne*, *Pinus Sylvestris*, *Tall*, emedan Tallbarken nyttjades till läderberedning, eller af samma Stamord som *Tanne*. I Fransyska språket betyder ock *Tan* den stampade Ekebarken. Garfstoffet tyckes ock derföre bättre uttryckas genom *Tanneum* än genom *Coriarium*.
- g) PROUST uti Annal. de Chemie, T, XLII. p. 89.

hårröra af mer och mindre Gallåplefya. PROUST och BIGGIN h) anse väl närvarelsen af denna Gallåplefya snarare hinderlig än gagnelig vid Garfningen; men detta med mera diihörande, är visserligen icke nog utredt, för att med säkerhet antagas, utan tarfvar ån både många och granlaga försök. Den omständighet, att de ämnen som verkligen äro jämte Garfstoff rikast på Gallåple Syra, räknas om icke för de bästa, dock ibland de bästa Garfämnen, tyckes motsäga PROUSTS mening.

§. V.

Att icke blott i äldre tider Tall och Granbarken blifvit till garfning använde, utan äfven nu dertill på en del ställen nytjas, är en känd sak; men de hafva gifvit vika för Ekebarken, hvilken såsom rikare på Garfstoff, och således förmanligare och beqvämare vid beredningen, har så underkufvat bruket af andra ämnen, att de flåste som i Europa befatta sig med Låderberedning, icke ens tro något annat ämne dertill vara dugeligt. Ehuru ogrundad denna fördom är, har den likväl till obotelig skada för våra Ekeskogar slagit så fasta rötter, att derest icke i tid ansvar samma mått deremot tagas, är det fara vårdt, att hos oss både Eketimmer och Ekebark försvinna. Den på samma fördom grundade misshushållning har

h) SCHERERS Journ. 5. B. p. 52.

har ock vållat en anseelig stegring i priset på Ekebark, som alltid åtföljer minskad tillgång på en nödvändig, eller för nödvändig ansedd vara, och med samma uphögt priserne på Låder. Det är icke utan att ju flere nitiske Mån, i stöd af egne försök, af andre folkslags bruk och årfarenhet, åfven som stödde på Chemiske grunder, föreslagit och yrkat åtskillige växters användande till Garfning, utan att sådant blifvit vidtagit, hvarföre ock man har envist fortfarit att där den möjiligen kunnat fås, nästan ensamt bruka Ekebarken. Orsaken ligger väl till någon del deruti att sådana upgifter som GLEDITSCHS, FISCHERSTRÖMS m. fl. aldrig hos oss hinna till den klassen som egenteligen sköter sådana handteringar, och om någon skulle omtala sådant för dem, anse de det gemenligen med et visst förakt, hvilket väl understundom kan hafva sin grund deri, att en och annan af omogne kammarförslager blifvit missledd eller bedragen. Af hvad vigt vore icke därför et i Hufvudstaden anlagt Technologiske Institut, där alla slags Manufacturister och Handverkare kunde århålla en grundelig undervisning!! Men vi måste lämna detta, och närmare nalkas vårt föresatta ämne.

§. VI.

GLEDITSCH uppräknar utom Eken i) 51 växter, hvilka på några få nära, äro hos oss inhemske.
BECK-

i) Vermischte Physical-Botan-Oecon-Abhandl. 2 Th. Halle. 1765.

~~_____~~

9

BECKMAN upräknar 19 sådane k). HILDEBRANDT anförer 5 surrogater l), en Anonyme Holländare uptager en stor del af dem m), och nästan de samma anföras af FISCHERSTRÖM n). Vi hafve således en long förteckning på Garfämnen, hvilken lätteligen skulle kunna ökas med mer än dubbelt så många, som vore i mer eller mindre mån lika så tjenlige.

Vi vilje här upnämna de föreslagne Svenske, utan att tillägga några nya, och korteligen gifva vid handen hvad vi tro oss hafva skäl att tänka om deras bruk.

De äro

- 1 Comarum palustre. *Kräk klöfver.*
- 2 Spiræa Ulmaria. *Elg gräs.*
- 3 — Filipendula. *Galt knappar.*
- 4 Potentilla Anserina. *Gås ört.*
- 5 — Argentea. *Femfinger ört.*
- 6 Tormentilla erecta. *Blod rot.*
- 7 Geum Urbanum. *Negligerot.*
- 8 — rivale. *Kopattar.*
- 9 Fragaria vesca. *Smultron.*
- 10 Agrimonia Eupatoria. *Åkermönja.*
- 11 Lythrum Salicaria. *Fackelblomma.*

b

k) Anleitung zur Technologie.

l) Chem. Betracht. der Lohgerberey.

m) Der Lohgerber, Lederzurichter und Weifs und Sämischgerber durch P. J. KASTELEIYN. Leipzig 1797.

n) K. Svenska Vet. Acad. Nya Handl. 1792. I. qvart.

- 12 Alchemilla Vulgaris. Daggkäpa.
 13 Sorbus Aucuparia. Rönn.
 14 Prunus Spinosa. Slån.
 15 Rubus fruticosus. Björnbär.
 16 Rosa canina. Njupon.
 17 — rubiginosa. Luckttörne.
 18 Hedera Helix. Murgröna.
 19 Sangvisorba officinalis. Trågård's Pimpinella.
 20 Polygonum Bistorta. Ormrot.
 21 — Amphibium. Pihlört.
 22 Rumex crispus. Svinsyra.
 23 Rumex acetosa. Syra.
 24 Rumex Hydrolapathum. Vattenskråppor.
 25 Vaccinium Myrtillus. Blåbär.
 26 — Vitis idæa. Lingon.
 27 Nymphæa lutea. Gul Näckros.
 28 — alba. Hvit Näckros.
 29 Ledum palustre. Get-pors.
 30 Marrubium vulgare. Andorn.
 31 Spartium scoparium. Hareris.
 32 Trifolium arvense. Harklöfver.
 33 Hypericum perforatum. Hirkenpirk.
 34 Geranium sangvineum. Ormgrås.
 35 Symphytum officinale. Wallört.
 36 Iris Pseudacorus. Vild Svårdslilja.
 37 Sparganium erectum. Tråggan.
 38 Fagus Sylvatica. Bok.
 39 Betula Alnus. Ahl.
 40 Betula Alba. Björk.
 41 Salix Caprea. Sålq.

- — — — —
- 11
- 42 Carpinus Betulus. Afvenbok.
 43 Polypodium Filix mas. Tråjon.
 44 — aculeatum.
 45 Pteris aquilina. Bråkne.
 46 Equisetum arvense. Puggrockor.
 47 Lichen pulmonarius. Lunglaf.
 48 Gnaphalium dioicum. Kattfötter.
 49 Cochlearia Armoracia. Pepparot.
 50 Erica Vulgaris Ljung.
 51 Arbutus Uva Ursi. Mjölon.

§. VII.

Alla dessa växter innehålla väl Garfstoff, men en del uti så liten mängd, att man icke utan största svårighet, kostnad och tidspillan skulle kunna hopsamla så mycket deraf som förfloge till några hudars beredning. De blifva således obrukbare an norlunda än i smått. Sådane äro 2. 3. 4. 7. 8. 9. 10. 12. 19. 21. 30. 32. 33. 37. 47. 48. 49. Andre hysa väl större andel Garfstoff, men derjemte mycket slem, som hindrar Garfstoffet att verka, så framt det icke genom särskilt operation afföndras, t. ex. 27. 28. 35. 36. Några af dem skulle onckeligen vara ganska beqvåma dertill, om man hos oss möjeligen deraf kunde få nog stor mängd, såsom 1. 5. 6. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 22. 23. 24. 29. 31. 43. 46. Ja de försök man anstält t. ex. med Tormentill roten, hafva slagit förträffeligen ut; men huru stor kostnad skul.

skulle det icke blifva, att låta upgräfva en tillräckelig mängd af dessa rötter för att garfva en enda hud. Man räknar vanligen tre och tre fjerdels skålpund stampad Ekebark till hvar skålpund rå Hud. En medelmätig Oxhud väger Sextio till Sjuttio skålpund. Om vi nu antage att Tormentilroten innehåller Garfstoff i den proportion som HERBSTÄDT uppgifver, då imellan trefjerdels och et helt skålpund tormentillrot skulle vara tillräckeligt till hvar skålpund hud, fordrar en sådan hud 50 till 60 skålpund torkad rot, hvilken skulle vål, om man ock hade gråfvare för intet, vilja så handtera fina ångar och betesmarker. Huru många dagsverken gingo icke dertill, som långt förmånligare kunde användas. Det samma gäller än mer om N:o 2, 3, 7, 8, 23 etc. som äro fattigare på Garfstoff. Gifver man vidare äckt på, att en del af de föreslagne växter innehålla icke en tiondedel Garfstoff emot Ekebarken, hvilken stor mängd af sådane skulle icke fordras? hvar och huru skulle den erhållas utan plantering, som visserligen icke blefve lönande. Man gör små försök i sin Kammare eller Laboratorium, och slutar deraf, utan att nog öfverväga alla omständigheter. Af 43 och 45 finnes vål på en del trackter förråder, som skulle tyckas förflå att dermed bereda ett mindre parti Hudar, men ingalunda vore det rådeligt att derpå grunda anläggning af ett Garfveri, så mycket mindre som det

Det förfök GLEDITSCH på anförde ställe pag. 35 anförer med *Pteris aquilina* och Bockskinn, säger allenast, att man dermed kan bereda et vackert Corduan; men hurudant Läder dermed kan beredas, nämnes icke. Man bör ätven ärindra sig 1:o att det icke än är afgjort, huru vida Gallåple syran är nödvändig eller skadelig vid Garfning, och att flere växter som ojäfaktigt hysa Garfstoff, icke visa nog tydeliga spår till Gallåple-syra, icke eller är än utrönt om Garfstoff utan Gallåple-syra är tjenligare, och Garfstoff i förening med Gallåple-syra nödvändigt till andra slags Läderberedningar. 2:o Alla växter och deras delar innehålla det så kallade Extractiststoffet, men i ganska olika förhållande mot Garfstoffet. Ju mindre Garfstoff en del växter innehålla, dess mera Extractiststoff kommer i beredningen, men hurudant detta Extractiststoffets verkan är på Lådrer som dermed beredes, är icke utrönt. Extractiststoff är mycket benä ut att mögla, och mögel förstörer hastigt Garfstoffet ätven sedan det i Lådrer blifvit med det Limaktiga väfendet förbundet, hvarigenom Lådrer fördärvas, som flere rön öfvertygat off om. Vissa Läderforter, i synnerhet sådane som blifvit insmorde med fett, böra derfor icke på fuktiga och inneslutna ställen förvaras.

§. VIII.

Att *Getporsen*, *Ledum palustre*, *Porsen*, *Myrica Gale*, *Lingon*, *Blåbärs*. och *Odonriset* kunna be-

begagnas vid Garfverier är ganska troligt, ehuru
 dessa, så vida off kunnigt är, icke annorledes än
 i smått åro försökte, icke eller har man sig be-
 kant till hvilket slags Läder eller Skinn de i syn-
 nerhet åro tjenlige. Vid de två första möta ock
 de svårigheter, att de knapt någorstådes finnas
 hos oss till nog myckenhet, svårligen låta planté-
 ra sig, och afskurna icke snart nog återväxa, för
 att lämna ett beständigt förråd. Detta senare tor-
 de åfven gälla om de tre sistnämde sorter. Vi
 lämne ock derhån, huruvida det vore rätt hus-
 hållat, om tillgång gifves på annat, att beröfva sig
 frukten af Lingon och Blåbär, både nyttiga och
 hälsofamma för Nordens invånare. Med *Mjölon-
 ris* och *Ljung* är det helt annorlunda beskaffat.
 Hvar dessa växer, finnas de gemenligen till öfver-
 flöd, kunna med mera lätthet samlas och torkas.
 Utom den obetydeliga mängd af *Mjölonrislöf* som
 nyttjas i Medicinen, och något mera i färgeri, nyt-
 tjas det icke till annat bruk än till Skinn och Lå-
 derberedning. I senare faller är det bekant, att
 det blandas med Ek och Björkbark, i förra åter
 nyttjas det ensamt. Vi sakne ty vår alt för myc-
 ket hos oss omständelige och grundelige techno-
 logiske uppgifter, som förmodeligen hårrörer der-
 af, att så få underbyggde och Vettensskapsmän, be-
 kymra sig om sådant, och de som blott i utöf-
 niogen sköta det, åro sällan benägne att meddela
 sina kunskaper. Hvad *Ljungen* angår, bevisar en
 gammal årfarenhet, att den är ett ganska brukbart
 Garf-

Garfämne, och det är nog sannolikt, att sättet på hvilket den nyttjas, gifvit anledning till SEGUINS garfningsfått. Invånarne på öarne Sky, Rum och Longeyland hafva förmodeligen först nyttjat Ljungen hårtill. I Irland brukas den mycket, och äfven på en del ställen i England. Man kokar en stark soppa på småhackad eller stampad Ljung, och imedlertid fyller man ett stort kar med sådan Ljung, under hvilken man såsom till Bryggning lagt roste; härpå öser man af den kokheta soppan, der den lämnas till den blir något mer ånljum, då den aftappas, och gjutes på de afhårade och renade hudarne och skinnen, som äro glest lagde i ett kar, försedd med tapphål. Häruti vändas de en gång om dagen till dess lagen icke har mera Garfstoff att meddela, då den aftappas, och ny pågjutes. Sålunda fortfarer man till dess Hudarne fått nog, efter det bruk de äro ämnade till. Om man rätteligen fortfarer, kan man till det bästa Sälläder undvara all Bark. HERMBSTÄDTS försök låra oss väl, att 17 skålpund torr Ljung svära i verkan mot 7 skålpund torr Ekebark; men hvad kostar den ock i jämförelse.

§. IX.

Af *Eken* kan icke allenast *Barken* nyttjas, utan försök gjorde i England hafva visat att *Löfven* i rätt tid samlade, det är i October månad, äro mer än tre gånger rikere på Garfstoff än *Barken*, så
att

att trettio skålpund torra Lof åro lika goda med ett hundrade skålpund Bark. Så framt desse försök åga säker grund, hvilken besparing på Ekebark, om Lössamling gjordes! och träden lida alintet vid en den årstiden med någon varsamhet gjord afböfning. Denna upgift kommer icke aldeles öfverens med HERMBSTÅDTS försök, enligt hvilka 1 skålpund torr Oxhud fordrar 7 skålpund Ekebark, men deremot 10 skålpund *Ekelof*, eller $6\frac{1}{2}$ skålpund torra *Ekollon*. En sådan olikhet kan hafva flera orsaker; enligt BIGGINS försök förhåller sig mängden af Garstoff i Ekebark af Ek fald om vintren som 3, då det i Ekebark tagen om våren är emellan 10 och 11, eller närmare som 30 till 108, och det är icke anfört hvad årstid den af HERMBSTÅDT nytjade barken var tagen. Men hvilken ser icke här af huru olika utslagen måste blifva, när man träffar på Bark tagen vid olika årstid, äfven som Barkens ålder och handtering kan vålla olikheter. Man har också i England försökt att garfva med *Sågspån* af Ek, och efter berättelse skall det ganska väl hafva lyckats; men vi finne icke omständigheterna dervid anförde. Det må tillåtas oss, såsom i nära sammanhang med vårt ämne, korteligen vidröra en icke oviktig sak. Det har både länge och ofta varit satt i fråga: *Om Ekar och andra Lofträd kunna utan att taga skada, barkas förrän de fällas, samt huru länge de till sin fördel eller utan skada kunna stå på roten, sedan de äro barkade.*

Kongl.

Kongl. Svenska Vetenskaps Academien framstälde ock år 1762 detta ämne såsom Prisfråga. Ämnet blef hvarken då eller sedermera utredt; men så mycket känner man nu med visshet, så väl i anledning af nämnde Prisskrifter, som af flere försök gjorde i England och Tykland, att när Tråd, icke blott Ekar utan alla slags tråd, afbarkas i safvan och låmnas på rot till nästa vinter, vinner trådet i hårdhet, någre arter mer, andre mindre, alla märkeligen; men det som felas i rönen, och som borde kunnat åfven vara utrönt, är huruvida, det som af et sålunda handterat tråd förfärdigas, vinner eller förlorar i varaktighet, eller ingendera? Så snart det vore med säkerhet utrönt, att trådet icke förlorar i varaktighet genom anförde handteringsfätt, hade man skäl önska en författning, som allmänneligen stadgade sådant. Hvad förlust på Bark medföljer icke, det nu brukeliga fättet att om vintren falla Ekar, som dock är nödvändigt för Timrets godhet.

§. X.

Ibland de i §. VI upräknade inhemske växter förekomma *Bok*, *Björk*, *Afvenbok*, *Abl* och *Sälg*. Af dessa har väl *Bokbarken* minsta andelen Garfstoff; men man besinne, huru stor mängd *Bokbark* blott i Skåne går aldeles förlorad, då den dels får ruttna i skogen, dels med veden upbrännes, och att den vid Garfveri är till alla delar så god, om icke bättre än *Ekbark* samlad om vintren; deff bruk blefve således en anseelig besparing på *Ekbark*. Det samma gäller till en god del

del om *Afvenboks* barken på de ställen der detta tråd finnes till någon myckenhet. *Ahl* barken är så rik på Garfstoff, att det är undran värdt, att den på så få ställen användes till Garfning hos oss. *Sälgbarken* som är något rikare på Garfstoff än *Björkbarken* fås icke till den myckenhet på många ställen, att den till Garfning af Läder kan nyttjas; men man brukar den så mycket mera i Skåne till Klippingsberedning,

§. XI.

Åtskillige Barksorter hafva väl utomdessa varit föreslagna af en och annan, och icke befunnits otjenlige, men då tillgången på dessa arter t. ex. *Fläder*, *Sambucus nigra*, *Kersbär* *Prunus Cerasus*, *Plommon* *Prunus domestica*, *Hassel* *Corylus avellana*, *Getappel* *Rhamnus Catharticus*, *Brakved* *Rhamnus Frangula* m. fl. är så ringa att deras nyttjande i detta afseende icke kan blifva af vigt, vilja vi icke eller der vid uppehålla oss. På *Almbark* *Ulmus Campestris* kunde väl på en del ställen vara tillgång, och än större i framtiden blifva, men då den icke är rikare på Garfstoff än den sämsta Ek barken, och derjemte innehåller en så stor myckenhet slem, hvilket är vid Garfningen hinderligt, och fordrar särskilte operationer att aflöndra, hvarigenom både besvär och kostnad ökes, kan man icke göra någon räkning på dess användande.

§. XII.

Barken af *Lönn* *Acer platanoides* så väl som *Sycomor Lönn* eller *Tyska Lönnen* *Acer Pseudoplatanus* kom-

kommer Björkberken så nära i godhet såsom Garf-
ämne, att skillnaden är nästan omärkelig; Barken
af *Ask* *Fraxinus excelsior* är än bättre. *Rönnens*
Sorbus aucuparia, bark är väl svagare än *Askens*, och
dubbelt så god som sämsta *Ekbark*; men svårt torde
blifva att erhålla något förråd deraf; deremot kan
man nyttja de mindre grenar med löf och alt, om de
insamlas då de senare fått sin fulla växt. *Poppelpihls*
barken *Populus nigra* är något rikare än *Rönnens* och
Askens på *Garfämne*, trädet växer fort, och plante-
ras med ringa besvär. Barken af *Gröna Pihlen* *Salix*
Fragilis är än bättre, men *Hvita Pihlen* *Salix Alba*
som växer så fort, så gärna och så stor om den icke
skattas, lämnar en Bark som är rikare på *Garfstoff* än
de andra arter, fullt så god som den bästa *Ekbark*,
och *BARTHOLDI'S* försök gifva anledning att tro den
vara bättre. Är *BIGGINS Leicester Weide*, den samma
som vår *Hvita Pihl*, ökes ock en sådan förmodan af
det utslag som dess rön visat. Hvilken myckenhet
af Bark af denna *Pihlsort* går icke årligen förlorad,
som kunde bespara *Ekebark*, och huru ömrig, lätt
och snabb tillgång kunde icke blifva på sådan Bark,
om omtanka och nit voro nog verkämme.

Till deras tjänst som icke hafva tillfälle att
uti *SCHERERS Allgem. Journal der Chemie* 5 Band.
p. 51 begagna sig af den Tabell där finnes in-
förd, innehållande utslagen af de rön *G. BIGGIN*
anstält, för att utröna halten på *Garfstoff* hos fle-
re *Barksorter*, vilja vi här anföra samma tabell
fullständig.

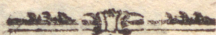
Bark af	Gall- äple fyra.	Garbstoff efter Areometer.	Garbstoff afföndrat med Limvatten.
Alm — —	7.	2, 1.	28.
Ek tagen om vintren	8.	2, 1.	30.
Håst Kastanie —	6.	2, 2.	30.
Bok — —	7.	2, 4.	31.
Grå vide (qvistar) —	8.	2, 4.	31.
Flåder — —	4.	3, 0.	41.
Plommon — —	8.	4, 0.	58.
Grå vide (af Stam) —	9.	4, 0.	52.
Sycomor Lönn —	6.	4, 1.	53.
Björk — —	4.	4, 1.	54.
Kersbår — —	8.	4, 2.	59.
Sålg — —	8.	4, 6.	59.
Rönn — —	8.	4, 7.	60.
Poppelpihl — —	8.	6, 0.	76.
Hassel — —	9.	6, 3.	79.
Åsk — —	10.	6, 6.	82.
Spansk Kastanie —	10.	9, 0.	98.
Smooth Oak o) —	10.	9, 2.	104.
Ek om våren fälld —	10.	9, 6.	108.
Hvit Pihl — —	10.	10, 1.	109.
Sumach — —	14.	16, 2.	158.

Denna tabell gifver väl icke all den uplysning som man önskade, emedan quantiteten af Galläpelfyran är skattad efter färgens intensitet, och Garbstoffets uti medlersta columnen efter Areometern, som

6) Om med Smooth Oak förstås ung och slår Ek eller det är province namn på något annat träd, är ovist.

som bägge äro här nog osäkre i anseende till
 Extractstoffets inflytande både på färg och den-
 siteten, men den tredje columnen deremot, som
 visar vigten af den fällning som i en half pint
 infusion på hvar slags Bark tillkommit ef ett uns
 Limvatten p) är vida säkrare, ehuru i anseende
 till omständigheter, som blefvo för vidlöfuge att
 här utbreda sig öfver, icke fullkomligen säker, men
 visar i alla fall proportionen af Garstoff, som hvar
 sort Bark innehållit, då man vet att Garstoff med
 Lim fällas i förening till ett i vatten ouplöseligt
 ämne. När man tillika vet, att t. ex. et uns up-
 löst Lim faller hvarken mer eller mindre än en
 viss mängd Garstoff, om ock dettas uplösning i
 vatten skulle hålla mer eller mindre, och följak-
 teligen större eller mindre Hudar eller Skinn icke
 emottaga Garstoff, utan så mycket som deras Lim-
 acktiga väsende innehåller, d. å. 20 stycken min-
 dre Skinn som väga tillsammans 5 Lispund, för-
 dra hvarken mer eller mindre af en Barksort än
 en enda hud af 5 Lispunds vikt, så tjenar en så-
 dan jämförelse tabell i dubbelt hänseende till rät-
 telse, när man vill nyttja den ena Barken i stället
 för den andra. Håryta böra vi dock anmärka
 an ofullkomlighet vid tabellen, eller rättare vid
 Biggus rön, att nemligen han icke anfört tiden
 då de försökte Barksorter varit samlade; men kan
 hända, att sådant icke var honom möjligt, då han
 dermed blef försedd af en annan.

p) Af et uns Lim upplöst i två skålpund kokande vatten.
 Infusionen var genom maceration tillredd af et skålpund
 Bark, hvaraf århölls en pint infusion.

§. XIII.

Det är uti femte § sagt att Barken af *Fur* och *Gran* äfven förr såsom Garfämnen varit nyttjade, och än på sina ställen nyttjas. Men hvarken *KLEINS* af *GLEDITSCH* anförde eller *BIGGINS* rön sträcka sig till dessa ämnen, icke eller har *HERMBSTÅDT* försökt dem. Det vore likväl af ganska mycken vigt, att de blefvo underlökre, ty om man med dem kan tillreda ett godt Läder, till hvad vinst för landet kunde icke den ofanteliga mängd af *Furu*- och *Gran* Bark, hvilken årligen öfver hela landet utan all nytta försvinner, användas. Blifver derjemte det *Seguiniska* Garfnings-sättet infört, och det borde i anseende till dess många företräden framför det allmänt hos oss brukeliga införas, och taga vi derjemte vara på, och rätteligen begagna oss af alla tjenliga inhemiska Garfämnen, förmode vi med skäl, både att *Ekeskogarnas* dageliga minskning icke bör kunna verka hvarken på *Lådrets* pris eller godhet, och att *Garfveri* idkare skola med mera vinst, fast med färre procents förtjenst sköta sitt yrke.

§. XIV.

Det gifvas ställen i öfra delen af Riket som hysa *Barr-Skogar*, hvilkas belågenhet förbjuder all *Transport* af *Timmer* och *Virke*, der sjelfva de kostbaraste masttrån måste lämnas att multna. På sådane ställen kan *eldbrand*, som på andra orter hindrar så många nyttiga anläggningar, icke komma i beräkning. Det vore väl mödan värdt att

att undersöka, om icke åtminstone en del af sådana skogar kunde för Garfverierne göras nyttige. Att från sådana ställen transportera Barken, måste blifva så kostbart, att det snarare medförde förlust än båtнад. I Frankrike har man af denna grund varit omtänckt, att på ett sätt, som gör transporten af Garfämnet både vigare och vida lindrigare i afseende på kostnaderne, göra sig gagn deraf: Männe icke sådant äfven hos oss vore möjligt? Okunnoge om belågenheten af sådana Skogar, kunne vi icke utan förslagsvis anföra våra tankar, och underställa dem sådana Mäns bepröfvande, som nog ninske om Fäderneslandets väl hafva tillfälle att utröna verkställighetens möjlighet. Uti sjelfva skogarne utlakar man med kallt eller till det högsta köldslagit vatten, uti flere Rostkar, Garfstoffet, och gifver denna Barklagen den bästa styrka som den kan erhålla derigenom, att den löper igenom så många särskilda Rostningar, hvar gång på ny Bark, att den får sin styrka. Denna sålunda färdiga lag inkokas straxt uti stora kopparkåttlar, under ständigt påspådande, så fort den efter hand inkokar, och under tillseende att den i synnerhet mot slutet ej får vidbrännas, tills den blir som et lagom tjockt mos, hvilket fylles på trådkärl och transporteras till utfedd ort, att der i vatten åter upplöst användas till Läderberedning. Att detta sätt medförer flere fördelar, faller lätt i ögonen. — Man kan draga nytta af den Bark, som annars antingen als intet blefve nyttig eller som förfel. lön skulle

skulle göra så dyr, att den derföre blefve obru-
kad. Et mycket mindre antal af Utlaknings kar
blefve vid Själfva Garfveriet nödiga, följakteligen
äfven mindre utrymme och äfven mindre bygg-
nader. Sedan man en gång lärt att känna halten
af sitt Barkmos, kunde man med mera säkerhet
determinera myckenheten deraf för hvar sort Lå-
der, och med största bekvämlighet öka eller min-
ska Lagens styrka. Men om detta förslag af nå-
gon sattes i verkställighet, är dervid en omstän-
dighet att iakttaga, som vi fruckte att flere Garf-
veriägare icke nog gifva äckt på, att nemligen
till Garfämnet utlakning, antingen det sker i
kar eller gropar icke bör nyttjas annat än Å Flod-
Ström Regn- eller Snö vatten, sådant som icke
är kalkhaltigt. Om kalken verkar till skada på
Själfva Garfstoffet, vet man väl icke än, men det
är en känd sak, att kalken uti vattnet förenar sig
med Galläpplesyran uti Garfämnet till ett medel-
salt, som örenar Lagen, drager sig in i Lådrer,
och kan bidraga till dess förlämrande. Et kalk-
haltigt vatten igenkännes lätt, om det mjölknar
då några droppar kolsyrat Lutsalts uplösning
drypas uti et litet glas sådant vatten.

Likaledes bör man taga sig till vara för vat-
ten, som äro mer eller mindre järnhaltige, eme-
dan de förstöra Garfstoffet, och sådane vattn rö-
jas lätt af smaken, så väl som af den svarta, eller
svartblå färg de antaga af Garfstoffets eller
Galläpplesyrans tillblanning,

Skon. H. I. 9. 1. n. 28.

